

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו בחג הפסח תש"פ לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון אלף קנ"ו

בליל הסדר

במדרש (ויק"ר ל-ה) בזכות שרה אמנו שירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה, נגדרו כל הנשים בזכותה, יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה, נגדרו ישראל בזכותו ע"כ. ואם כן שרה אמנו גרמה לישראל במצרים שיתקדשו. ויש בזה מוסר השכל על מאמרם (מגילה יג:) אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה שנאמר (הושע ז-א) כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ע"ש. ולכן סיבב ה' שירידת שרה למצרים היתה עוד קודם ברית בין הבתרים, אשר שם נגזר הגלות במצרים, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית טו-יג), כפי שנראה מפשטות סדר הכתובים (ועיין בתוספות ברכות ז), כדי להקדים הרפואה קודם המכה שנים רבות מקודם, שיוכלו להתגבר על הנסיונות במצרים בזכותה של שרה, ולכן אומרים 'קדש' על כוס הראשון שהוא נגד שרה.

*

כרפס. יש נוהגין שאין אוכלין כרפס בהסיבה. ונראה בטעמו, כי הכרפס רומז על השיעבוד, ס' פרך, שעבדו ששים רבוא ישראל במצרים עבודת פרך. ולכן כמו שאינו מסיב באכילת מרור שרומז על וימררו את חייהם, והסבה היא רק על מה שרומז לחירות, כמו אכילת מצה, כן ליכא הסבה בכרפס. והנהגין לאכלו בהסבה, יש לומר שרצו לרמז כי היו במצרים גם אנשים צדיקים שקבלו הכל באהבה, ומאמרם (ברכות ט:) שחייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, לקבולינהו בשמחה, וכמו שחסד

חכמים תקנו יום טוב שני של גלויות ליושבי חוץ לארץ, והענין הוא כי אמרו חז"ל (נדרים כב:) דאמר רבי יוחנן ונתן ה' לך שם לב רגז (דברים כח-סה) בבבל כתיב ע"ש. ואם כן בחוץ לארץ חסר לנו מנוחת הנפש, וממילא חסר לנו השמחה, כי יש לב רגז. על כן הוסיפו לנו מועד יום אחד, כי מועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו, והשפעת השמחה יוסיף לנו מנוחת הנפש.

זבחג הפסח ניתוסף מעלה יתירה, שהכתוב אומר (שמות יב-מב) הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם, ודרשו חז"ל (ראש השנה יא:) ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית לגאולה העתידה ע"ש (ועיין בתרגום יונתן שם). ואם כן כאשר עבר יום ראשון של פסח, הפסדנו זמן שהיה מיוחד לגאולה. אמנם אחר שבאו חכמים והוסיפו יום טוב שני, כאילו יום האתמול היה חול, ועכשיו היא התחלת החג, אם כן יש לנו בליל ב' סגולת זמן הגאולה, להיות הלילה הזה ליל שמורים להגאולה, ונוכל לקוות שעוד הלילה הזה נשמע קול שופר של משיח.

*

קדש. יש לומר בטעם שאומרים קדש על כוס ראשון. דאיתא בגבורות ה' להמהר"ל (פרק ט) דארבע כוסות הם נגד הארבע אמהות, וכוס ראשון הוא נגד שרה אמנו ע"כ. ונראה בטעמו, כי ישראל במצרים היו מופלגים בקדושה, שלא היה ביניהם אחד פרוץ בערוה, ואיתא

בכל מקום מקלסין להקב"ה בסיפור יציאת מצרים ע"ש. ואם כן בליל פסח מלאכי מעלה יושבים בטל, ולא אומרים שירה יום ולילה ויום, מערב פסח עד ליל ב' דפסח. והם שואלים מה נשתנה הלילה הזה, שאין אנו אומרים שירה, ועל כן אמר לון זילו ושמעו סיפורא דשבחא דילי דקא משתעי בני. ומגודל תשוקתם לומר שירה, הם מתחברין בהדייהו דישראל ושמעו סיפורא דשבחא, להיות על כל פנים שומע כעונה, להיות להם חלק באמירת שירות ותשבחות למלך א-ל חי.

*

השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל. יש לומר על פי מה שכתוב בתפארת שלמה (לשבת הגדול) לפרש הכתוב (ויקרא ו-ט) מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד יאכלוה, לרמוז שיכין את עצמו קודם פסח לקדש ולטהר את עצמו, להיות כלי מוכשר שיבוא לתוכו המצה במקום קדוש. ואז בחצר אהל מועד יאכלוה, שיהיה המקום עתה פה, כמו חצר אהל מועד וכו', ובאכילת מצה בכוונה נכונה בקדושה ובטהרה נתקפל בחינת ארץ ישראל תחתיו, ומקומו קדוש בבחינת חצר אהל מועד ע"כ. ואם כן הצדיקים בליל פסח הם יושבים באוירא דארץ ישראל, שנתקפל בחינת ארץ ישראל להיות שורה בבתם, אבל זה רק האויר של ארץ ישראל, והם יושבים בארעא דארץ העמים, אבל לשנה הבאה 'בארעא' דישראל, נזכה להגאולה, שגם הארץ שנשב בה תהא ארעא דישראל. השתא עבדי, כי חוץ לארץ נמסרה ההנהגה לשרי מעלה, ואנו עבדיהם, ולכן הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות קי:), אבל לשנה הבאה בני חורין, נהיה בארץ ישראל תחת הקב"ה לבדו, אשר עיני ה' אלקיך בה, מראשית השנה ועד אחרית שנה.

*

ואפילו כולנו חכמים וכו', כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. ויש להבין מהו הרבותא בזה, וכי יודעי התורה אין צריכין לקיים מצותיה, אתמהו. ונראה דאיתא בגמרא (מועד קטן ט:), כתיב (משלי ג-טו) יקרה היא מפנינים וכל חפציק לא ישוו בה [שתבטל כל חפציק בשביל שתעסוק בתורה], הא חפצי שמים ישוו בה [כלומר

אשירה כן משפט אשירה ע"ש. ואצליהם גם הס' פרך היה בשמחה, על כן לרמז על אנשי מעלה הללו, רומזים לאכול בהסבה גם את הכרפס. – וטובלין אותו במי מלח, שהמלח רומז לגבורות, ומים רומזות לחסד, שהבינו שגם הגבורות של הס' פרך חסד ה' היא, וקבלוה בשמחה.

*

מגיד. בגימטריא ז"ן, שעולה כמו 'מזבח' וכמו מספר א"ל הוי"ה. והוא נרמז בהכתוב (תהלים קיח-כו) א"ל הוי"ה ויאר לנו אסרו חג בעבותים עד קרנות ה'מזבח'. והענין הוא, כי בחג הפסח נידונין על התבואה (ראש השנה טו.), ומצות החג מעוררין להתברך מה שדנין באותו חג (שם). ואם כן מצות סיפור יציאת מצרים, ושוב אכילת מצה, מעוררין שפע של פרנסה. והנה מזבח משפיע פרנסה כמאמרם (כתובות י:), מזבח, מו"ח 'מזבח' מחבב ומכפר ע"ש. ולכן 'מגיד' עולה מספר ז"ן, ומספר מזבח"ח, כי יש בזה המשכת שפע פרנסה, ומתעוררת מהשמות א"ל הוי"ה שעולה כן. והנה בסיפור יציאת מצרים משיכין אור רב, כמו שהיה אז, דהוה נהיר האי ליליא כיומא דתקופת תמוז. וזהו שאמר, א"ל הוי"ה, שעולה מגיד, אז בשעת סיפור יציאת מצרים, ויאר לנו, נעשה אור במושבותינו, ואסרו חג בעבותים עד קרנות ה'מזבח', שמזין ומפרנס, שעולה גם כן א"ל הוי"ה.

*

כדין כולו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדייהו דישראל. ויש לומר דאיתא בגמרא (חגיגה יב:) שבעה רקיעין הן וכו', מעון [לשון מדור, מקום שמלאכים דרים בן] שבו כתות כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל [שמקלסים אותו ביום] שנאמר (תהלים מב-ט) יומם יצוה ה' חסדו [יצו את המלאכים לשתוק כדי לעשות חסד לצריכי חסד והם התחתונים] ובלילה שירה עמי [ברקיע עם שיר שלי שקלסתי ביום] ע"כ.

וכ"ן אבא מארי זצ"ל בהגדה חדש האביב (בפסקא להביא לימות המשיח) כתב, דאולי יש לומר דכמו שבכל השנה המלאכים חשות ביום מפני כבודן של ישראל שמקלסין ביום, כן בליל פסח חשות גם בלילה, שכל ישראל

ובאתרא דליעול ירקא ליעול בשרא. אבל באמת יש ענין לחזור עוד ועוד הפעם בסיפור דברים כהווייתן פשוטו של מקרא של יציאת מצרים, כי בזה מונח התבוננות בהנסיים והנפלאות שעשה ה', שזהו שורש האמונה, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. וכמבואר ברמב"ן (שמות יג-טו) שהאותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה וכו'. ומן הנסיים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסיים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה וכו' ע"ש. וריבוי הסיפור בזה קובע הדברים בלב האדם, וכמו שפירשו האמנתי כי אדבר (תהלים קטז-י), שריבוי הדיבור בזה מביאה לידי אמונה. ולכן גם כאשר כולנו חכמים ויודעי התורה לא ימעטו בסיפורה ותחת זה יעסקו בהלכותיה, אלא מצוה עלינו 'לספר' דייקא ביציאת מצרים, סיפורי דברים בעלמא. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, נעשה המספר משובח יותר במהותו, שמדבק עצמו כולו באמונת אלקי עולם.

*

ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל. יש לומר על דרך שסיפרו חז"ל (עבודה זרה יז.) ברבי אלעזר בן דורדיא, שכאשר נאמר לו, אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה, הלך וישב בין שני הרים וגבעות, ואמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים וכו'. אמר אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו, יצתה בת קול רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא ע"כ. הרי שגם בעל עבירה שלא הניח זונה אחת בעולם, כאשר שומע שאין לו עוד תקנה, הוא נשבר לשברי שברים, ונכנסים הדברים לדכדוכה של נפשו, עד שחוזר בתשובה. וכמו כן הבן הרשע כאשר ישמע שאילו היה שם לא היה נגאל, ישבור רוחו וקשה ערפו, עד שירצה לשמוע ולקבל דברי אביו.

*

יכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום וכו'. ויש לומר בטעם ההוא אמינא שיכולין להתחיל מראש חודש, כי חוץ ממה שביום הזה נצטוו על הפסח ונתבשרו על יום הגאולה, הרי כתיב וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן (שמות

שאם יש לך לעסוק במצוה, תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה), וכתוב (שם ח-יא) כל חפצים לא ישוו בה, דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה [דמבטל מצוה ועוסק בתלמוד תורה]. ומשני כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים ע"כ. והיינו דבמצוה שבגופו שאי אפשר להמצוה להעשות על ידי אחרים, כגון סיפור יציאת מצרים בליל פסח, גם כאשר כולנו יודעים את התורה, ותלמוד תורה כנגד כולם, מצוה להפסיק מלימודו ולספר ביציאת מצרים.

אך אכתי יש לדון, אם זהו רק עבור מה שחייב בה, אבל להפסיק גם על ההידור וההוספה שיש בהמצוה, אולי תלמוד תורה קודמת. אמנם מבואר בשלחן ערוך הרב (ה' תלמוד תורה ד-ג) דיש להפסיק תלמודו כדי לקיימן כהלכתן בכל תנאייהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים בתכלית השלימות, כי זה כל האדם, כמו שאמרו חכמים (ברכות יז.) תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, ואם אינו עושה כן נמצא שלמד שלא לעשות וכו' ע"ש.

ונראה מקורו מהא דאמרו (ברכות לב:) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת ע"כ. ולכאורה איך הותר להם לבטל מתורתם ששה שעות ביום עבור הכנת מצות תפלה, הא תלמוד תורה כנגד כולם. ועל כרחק דחויב ביטול תורה עבור קיום המצוה היא עם כל תנאייהן בתכלית השלימות. ולכן גם כאשר כולנו יודעים את התורה, כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, ואין לו למהר בסיפורו ולחזור ללימודו. ומסמיך לזה מעשה ברבי אליעזר וכו', אם כי היו ענקים בתורה, היו מספרים ביציאת מצרים 'כל' הלילה. ורק כאשר באו תלמידיהם ואמרו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, היינו התחלת הזמן, ואז ליכא עוד חיוב מצוה, חזרו להמשיך לימודם כראוי.

*

ויש לומר עוד, דמבואר באחרונים דגם בלימוד הלכותיה של פסח מצה ומרור, יוצאים ידי חיוב הזכרת יציאת מצרים. וכמו שנראה מתשובת הבן החכם, ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ואם כן כאשר כולנו יודעים את התורה, יתכן שימעטו מלספר הרבה בדברים פשוטים של העשר מכות ויציאת מצרים,

הא קיימא לן דאין אדם מת ומשלם (כתובות לו:), וכתבו התוספות (עבודה זרה עא: ד"ה בן נח) בשם רש"י, דגם בבני נח אמרינן קים ליה בדרכה מיניה. ואם כן כיון שהמצריים נתחייבו מיתה איך נתחייבו גם כן ממון. וכתב שם (בדרוש כו) דאיתא בתוספות (פסחים כט. ד"ה מאן) דגזירת הכתוב היא בהקדש, דלא אמרינן קים ליה בדרכה מיניה, דאם לא כן אין לך אדם שמועל בהקדש, לדעת רבי דהזיד במעילה חייב מיתה בידי שמים, ולכן כל המיצר לישראל מתחייב מיתה ותשלומין ע"ש.

ומעתה אתי שפיר, בצאת ישראל ממצרים וכו' היתה יהודה לקדשו, שהיו ישראל הקדש, ומפקיע אותם מידי שיעבוד, ושפיר יצאו קודם הזמן, אך מי גילה רו זה להים שישראל הם בגדר הקדש. ועל זה בא התשובה, הים ראה וינס, ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם, והלא אין מיתה ותשלומין יחד, וכיון שהגוי אשר יעבודו דן אנכי, איך יצאו אחרי כן ברכוש גדול, אלא על כרחך כי ישראל הם הקדש, ובהקדש יש תשלומין ומיתה יחד.

ועל כן אמר, שהקב"ה חשב את ה'קץ', שלא השלימו את השיעבוד, אלא חיסר מהם מנין 'קץ' שנה, והוא מטעם כי הקדש מפקיע משיעבוד. ודבר זה גילה ה' כבר לאברהם שאמר לו, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, שזמן השיעבוד היא ארבע מאות שנה. אבל תדע שגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (מיתה), ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (תשלומין), והלא אין אדם מת ומשלם, ועל כרחך כי ישראל הם קודש לה', ובהקדש יש מיתה ותשלומין, וממנו תבין כי אין הכרח שהשיעבוד תהא בפועל ארבע מאות שנה, כי הקדש מפקיע מידי שיעבוד.

*

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, ואומר לך בדמיק חיי (יחזקאל טו-יז). בתרגום ואמרית לכון בדמא דמהילתא אחוס עליכון, בדם פסחא אפרוק יתכון ע"כ. וכמבואר ברש"י (שמות יב-ו) שלא היה בידם זכות, ונתן להם שתי מצות, דם פסח ודם מילה ע"כ. ויש לומר בטעם שנתן להם מצות אלו דייקא, על פי מה שביארנו לעיל דהטעם שיצאו קודם הזמן הוא משום דהקדש מפקיע מידי שיעבוד ע"ש. אמנם מבואר ברש"י (יבמות מו.) דהקדש מפקיע מידי שיעבוד היא רק בקדושת הגוף, אבל קדושת בדיק הבית לא מפקיע ע"ש. ואם כן צריין לומר כי ישראל נתקדשו בקדושת הגוף. ויתכן שקדושה זו בא להם במצות מילה

יב-כח), וברש"י וכי כבר עשו, והלא מראש חדש נאמר להם, אלא מכיון שקבלו עליהם, מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו ע"כ. ואם כן הקרבת הפסח הראשון נחשב להם שנעשה בראש חודש, ולכן יכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא, כי הגם שנחשב כן למעלה, אבל בפועל עדיין לא הקריבו אותה אז. ואם כן יכול מבעוד יום, מעת הקרבת הפסח בפועל בין הערבים. תלמוד לומר בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

*

שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו וכו', ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ויש להבין דלא חשב לעשות כמה שאמר לאברהם, שאמר לו ארבע מאות שנה, וגאלם קודם הזמן. והמפרשים פירשו שחשב את ה'קץ', שחיסר ק"ץ שנה מהארבע מאות שנה, ואם כן אין זה כמה שאמר לאברהם.

ויש לומר דהנה בתורת משה (פ' וארא יט.) כתוב בטעם שיצאו ממצרים קודם הזמן, על פי מה דאמרינן בגמרא (יבמות מו.) דהקדש חמץ ושיחרור מפקיע מידי שיעבוד, והקב"ה הקדיש את ישראל לעצמו ככתוב (ירמיה ב-א) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, ואם כן ההקדש מפקיע מידי שיעבוד מצרים. הגם בשהרהינו אצלו לא מהני ההקדש להפקיע מידי שיעבוד (פסחים לא.), אבל בני ישראל גורשו ממצרים ויצאו משמה. וזהו כוונת הכתוב (במדבר טו-מ) והייתם קדושים לאלקיכם, אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו', כי מטעם ההקדש יצאו קודם זמן הקצוב, ואם כן ראוי שתהיו קדושים עכ"ד. – ובזה נראה לפרש הכתוב, בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז, היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד-א), כי הסיבה שיצאו ישראל ממצרים, הגם שעדיין לא נשלם הזמן, משום שהיתה יהודה לקדשו, והקדש מפקיע מידי שיעבוד, ולכן יכלו לצאת קודם הזמן.

והנה איתא במדרש, הים ראה וינס (שם קיד-ב), מה ראה, ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם. ויש לומר הכוונה, כי באמת יש ראייה שישראל הם הקדש, כי ה' אמר לאברהם, וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית טו-יד). והקשה בפרשת דרכים (דרוש ה)

בעבודתך. יש לומר דאיתא בגמרא (שבת קמה:) מפני מה מועדים שבבבל שמחים [רגילין לשמוח במועדים יותר מארץ ישראל], מפני שלא היו באותה קללה דכתיב (הושע ב-ג) והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה וכו'. אמר רבי יצחק אין לך כל רגל ורגל שלא באתה בולשת [חיל המלך] לצפורי וכו' ע"ש. ואם כן שמחת המועדים כעת אינה בשלימות בכל מקום מחמת אותה קללה. ובחג הפסח יש בהמועד 'מצה' הרומזת על שמחת החירות, אבל הוא ביחד עם 'מרור' שנגרמה מאותה קללה, והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור ביחד. ואנו מתפללים שיגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום, שתהא שמחתנו בשלימות בלי מרור, ובלי בולשת, שמחים בבנין עירך, שאז תתבטל הקללה ההוא, ונהיה רק ששים בעבודתך, בלי תוגה עמה.

*

מצה מיכלא דאסוותא (זוה"ק ח"ב קפג). ויש לומר דאיתא בגמרא (עבודה זרה נה.) מאי דכתיב (דברים כח-נט) וחליים רעים ונאמנים, רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן, יסורין בשעה שמשגרין אותן על האדם משביעין אותן שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית ועל ידי פלוני ועל ידי סם פלוני ע"ש. אם כן יש זמן קבוע מתי תבא הרפואה. אך ליל יציאת מצרים קדמה הישועה לפני הזמן, שנקבע שנצא ממצרים אחר ארבע מאות שנה ויצאו קודם, כן יכולים לעורר בו להקדים הרפואה גם קודם הזמן שנקבע. ועל דרך שפירש הרז"ק מוהרי"ד מבעלזא זי"ע מה שאומרים (בתפלת נשמת) 'מלפנים' ממצרים גאלתנו ה' אלקינו, שגאל אותנו לפני הזמן שנקבע, כן מחליים רעים ורבים ונאמנים (בשבועתם) דליתנו, יקדים הרפואה קודם הזמן.

*

כום של אליהו. יש לומר בטעם שבסיום הסדר מוזגין כוס לכבודו של אליהו, כי מצות היום היא, והגדת לבנך, למסור לבנינו אחרינו מה שקבלנו מאבותינו, אשר עיניהם ראו יציאת מצרים, ומסרום דור אחר דור, ולחזק האמונה בלב צאצאינו עד עולם. והנה הבן מקבל דברי אביו ונכנסים בתוכו, רק כאשר יש קירוב לבבות ביניהם כידוע, ולכן בליל פסח נחוץ ביותר שיהא לבבות האבות עם הבנים שלמים. וזאת היא תעודת אליהו הנביא, וכמו שנאמר (מלאכי ג-כג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

אות ברית קודש, שנחקק בגופם קדושת הגוף. וכמו כן על ידי המסירת נפש של הקרבת הפסח, הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, בזה נתקדש גופם קודש לה', וממילא שפיר הפקיע אותם מידי שיעבוד, ואומר לך בדמיק חיי, בדם פסח ודם מילה.

*

וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור. יש לומר דאיתא בגמרא (שבת י.) שעל ידי קנאת האחים ליוסף, נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ע"כ. ושנאה זו נתהווה על ידי דיבורו של יוסף, ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם וגו', וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום, ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו, ויוסיפו עוד שנוא אותו (בראשית לו-ב). אם כן הדיבור של יוסף גרמה ירידת מצרים. וזהו וירד מצרימה, אנוס על פי הדיבור, שנאנסו לירד למצרים, עבור הדיבור של יוסף להאחים.

*

ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור וכו', אני ולא מלאך וכו', אני ה', אני הוא ולא אחר. יש לומר דאיתא בגמרא (בבא קמא ט.) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר (שמות יב-כב), כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים ע"ש. והיינו שבלילה יש רשות למחבלים הסובבים בחוץ, ועל כן לא יצאו מפתח ביתם. אך הלא בליל פסח הוכו כל בכורי מצרים גם בביתם, ואכתי יש לחוש שלא יבחין בין ישראל למצרי, והגם שהדם יהיה לכם לאות, הרי לא ניתנו הדם אלא מבפנים (רש"י יב-ג). על כן אמר להם ה', ועברתי בארץ מצרים והכיתי כל בכור, אני ולא מלאך ולא השליח, ולא יהיה משחית בשום בית, אלא כביכול ה' בעצמו יעבור, ואני נותן את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח עליכם. אך הלא הקב"ה כביכול משתמש גם כן לפעמים במדת הדין בתואר אלקי"ם, ואכתי יש לחוש שבעת הדין לא יבחין, שהרי מדת הדין מתוחה, ומי יעמוד לפניו. על כן סיים אני הוי"ה, שיעבור במצרים במדת החסד והרחמים, אלא שהרשעים מהפכין מדת הרחמים לדין (שמו"ר מא-א), ושפיר יבחין בין צדיקים לרשעים.

*

והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כן ה' אלקינו ואלקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים, הבאים לקראתינו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים

מוזגין כוס לאלהו הנביא בליל פסח, כי אליהו גרם גאולתינו במה שהעמיד האבות יחד להתפלל עלינו.

*

יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תהלים קטו-טז). ברש"י דבר קשה וכבוד הוא בעיניו להמית את חסידיו ע"כ. ויש לומר עוד, דאיתא בגמרא (ברכות סא:) כשהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן. אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך (דברים ו-ה) אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנה, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנה ע"כ. ופירש מרן הקול אריה זי"ע, שתלמידיו רבי עקיבא ראו שאין רבי עקיבא שמח בשעת מסירת נפשו, ותמחו היאך יתכן זאת. והשיב שער עכשיו שלא הגעתי למסור נפשי בפועל, הייתי יכול למסור עצמי בכח בכל יום, מה שאין כן עכשיו שבא לידי בפועל, כבר לא אוכל לקיימנו עוד. וזהו שאמר ועכשיו שבא לידי לא אקיימנה, לא אוכל לקיים זאת יותר, ועל זה הצטער ע"כ. ובספר בית הלחמי (ח"א כח.) כתוב, שהגה"צ בעל אמרי יצחק זצ"ל סיפר לו, שהיה שובת בשבת אצל הגה"ק בעל אמרי יוסף מספינקא זצ"ל, ואמר לו דבר תורה הנ"ל, והשיב לו מרגלית טובה היתה בידך, ובסעודה שלישית האריך הרה"ק לפרש על דרך הנסתר עם הקדמת הקול אריה הנ"ל בדביקות נפלא ע"כ.

והנה המוסר נפשו לה' בפועל, לא יוכל לעשות זאת רק פעם אחת בחייו, אבל למסור נפשו בכח זה ביד האדם לעשות יום יום, וכמה פעמים ביום. וקבלת מסירת נפש של הצדיק חשוב מאד בעיני ה', שעומד מוכן ומזומן למסור חייו עבור כבוד ית"ש. וזהו שאמר יקר בעיני ה', כי יקר וחשוב מאד בעיני ה', המותה לחסידיו, לשון הוה, מה שהם ממיתין עצמן תמיד יום יום, עבור כבוד ה'. ולכן באמת קשה לפני ה' מיתתן של צדיקים, שמפסיד על ידי זה התענוג למעלה ממה שהם מוכנים תמיד על מסירת נפש.

בסעודה שלישית חוה"מ פסח

ונראה דהנה משה רבינו שאל את ה', וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג-יא), וברש"י מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים. והשיב לו ה', בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידין לקבל

וכדאיתא במשנה (עדיית ח-ז) אין אליהו בא אלא לעשות שלום ביניהם ע"ש. ובלילה זו שמיועדת להגאולה, ליל שמורים הוא וגו' לכל בני ישראל לדורותם (שמות יב-מב) לגאולה העתידה (ראש השנה יא:), מתנוצץ בעולם הארה מאליהו שיבא לבשר את הגאולה, ומתעודתו להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, שנוכל לספר יציאת מצרים כראוי, למסור להבנים ויכנסו באזניהם. על כן מוזגין עבורו כוס של הודאה, אשר על ידו זכינו לקיים מצות היום כראוי.

*

עוד יש לומר, כי הכתוב אומר (תהלים עח-יב) נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צוען. וברש"י אברהם יצחק ויעקב באו על הים, והראם הקב"ה היאך הוא גואל את בניהם ע"כ. ויש לומר עוד דאיתא בגמרא (בבא מציעא פה:) אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה, נגה ליה ולא אתא. אמר ליה מאי טעמא נגה ליה למר, אמר ליה עד דאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי ומגנינא ליה, וכן ליצחק וכן ליעקב. ולוקמינהו בהדי הדדי, סברי תקפי ברחמי [מרבין בתפלה] ומייתי ליה למשיח בלא זמניה [לכך אין ניתן לי רשות להעמידן יחד] ע"כ. הרי לנו כי בשעה שהאבות מתפללים יחד הם מעוררים גאולה, גם כאשר היא בלא זמניה.

ויש לומר כי בשעה שנתעוררו רחמי שמים על ישראל במצרים, ועדיין לא בא זמן גאולתם, שלא עברו רק רד"ו שנים, ניתן רשות לאלהו להעמיד השלשה אבות ביחד, ותקפי ברחמי בתפלתם, להביא הגאולה בלא זמניה. כי רצון יראיו יעשה, והקב"ה גוזר וצדיק מבטלה. ולכן אמר ה' למשה, כה תאמר אל בני ישראל ה' אלקי אבותיכם 'אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב' שלחני אליכם (שמות ג-טו), להורות להם כי זכות תפלתם של האבות עורר גאולתם, לשלוח את משה לגאול אותם קודם הזמן. וזהו שאמר הכתוב נגד אבותם עשה פלא, כי האבות בתפלתם עוררו הנסים והנפלאות להוציא אותנו ממצרים. ועבור זה

מה לך הים כי תנוס וגו', מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה-יעקב (תהלים קיד-ה). ויש להבין השאלה והתשובה. וגם למה מאריך מלפני אדון חולי ארץ וכו', ולא אמר בקצרה מלפני ה'. וגם למה תיאר אותו אלקי יעקב ולא אלקי האבות.

התורה על ההר הזה, לסוף שלשה חדשים שיצאו ממצרים (שמו"ר ג-ד) ע"כ.

ובפרשת דרכים (דרך מצרים דרוש ד) הקשה, דהא איתא במדרש (שם ג-ב) ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג-ז), הדא הוא דכתיב (איוב יא-יא) וירא און ולא יתבונן, ראה ראיתי זו מעשה עגל וכו'. אמר הקב"ה איני דנם לפי המעשים העתידיים לעשות, היינו דכתיב כי שמוע שמעתי את צעקתם, אף על פי שידעתי מכאוביו, יודע אני כמה עתידין להכאיבני במדבר וכו', ואף על פי כן איני נמנע מלגאלם, היינו דכתיב וירא און ולא יתבונן ע"כ. ואם כן מבואר מזה שאין ה' דן את האדם אלא בשעתו. וכתב דצריכין לומר שזהו בכלל רחמי וחסדי ה', שאם עתידין להיות צדיקים הוא מסתכל בעתיד ומטיב עמהם, אך אם עתידין לחטוא אינו מסתכל במה שעתידין לחטוא, ואינו דן את האדם אלא לפי שעתו, והיינו דכתיב וירא און ולא יתבונן, דוקא און לא יתבונן, אבל מה שעתידין להטיב יתבונן. ומשום הכי נסתכל במה שעתידין לקבל התורה, ולא נסתכל במה שעתידין לחטוא במדבר ע"ש.

ונראה לומר בטעמא דמילתא, שמסתכל רק על הטוב שלעתיד ולא על הרע, דאיתא בגמרא (סוכה מה:): מה תמר זה אין לו אלא לב אחד נכעין מוח יש בו, ואין לו אלא בעץ האמצעי הזקוף ועולה וגדל למעלה ולא בחירותיו ומכבודותיו, אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים ע"כ. ולכאורה הרי הכתוב אומר (דברים ו-ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך, ודרשו חז"ל (ברכות נד.) בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע ע"כ. הרי שיש לאדם שני לבבות. וכעין זה ברש"י (בראשית יח-ה) וסעדו לבכם, לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם, מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר מח-יא). וצריכין לומר דבאמת מהותו של ישראל הוא רק לב אחד לאביהם שבשמים, וכמאמרם (ברכות יז.) גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעיסה ושיעבוד גליות ע"כ. והיינו שהיצר הרע שבאדם מישראל אין זה מהותו, אלא שנכנס באדם לפתותו מרצונו האמיתי. וכן מבואר ברמב"ם (הל' גירושין ב-ב) דלכן מכין אותו לגרש עד שיאמר רוצה אני, דמאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו ע"ש.

ולכן הקב"ה כאשר מסתכל על האדם ועל מעשיו, הוא מצרף את הטוב שעתיד לעשות, כי זהו חלק מברשו ומהותו, שאין לנו אלא לב אחד לאביהם שבשמים, אבל הרע שיעשו זהו רק כשלון הבא להם מבחוץ, ואין זה מצד מהותם, ולכן אינו דן אותם בזה על העתיד.

והנה מדה זו שמסתכל ה' רק על הטוב שלעתיד ולא על הרע, מצינו בבריאת העולם, שעלה לפניו התענוג של עבודת הצדיקים, ובזכות זה ברא העולם [עיין לקוטי אמרים להמגיד ממעזריטש זי"ע אות א']. ולכאורה הלא גם כל מעשי הרשעים עלה לפניו, שהם מכעיסין ובאין. ועל כרחק שה' מסתכל רק על העתיד לטובה, ולא לרעה.

ובערוגת הבשם (פ' ויחי) פירש, בך יברך ישראל לאמור, ישימך אלקים כאפרים וכמנשה, וישם את אפרים לפני מנשה (מח-ב), דהנה ברכה זו שיסתכל ה' על העתיד רק לטובה, עשה כבר יעקב בזה פועל דמיוני, והוא לנו מורשה מיעקב אבינו, דהנה כתיב (שם מח-ה) וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה, פירש רש"י בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו, לפי שעתידי ירבעם ואחאב לצאת מאפרים, ויהוא ובניו ממנשה, ויאמר מי אלה, מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה. ושוב כשברכם כתיב וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים וגו', ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם, שיצא ממנו גדעון, ואחיו הקטן יגדל ממנו, שעתידי יהושע בן נון לצאת ממנו. וקשיא, ממה נפשך, אם דן על שם העתיד לא היו ראויין לברכה, ואם לפי מה שהן באותה שעה, היה ראוי להקדים מנשה כי זה הבכור. אלא יעקב אבינו כל מגמתו בזה היה לעשות פועל דמיוני, שיתנהג עמהם השי"ת במדת רחמיו וחסדיו שיצרף את העתיד לטובה ולא לרעה. והיינו דאמר, ישימך אלקים כאפרים וכמנשה, דנתברכו על שם העתיד, ובזה פעל יעקב אבינו שהקדים אפרים למנשה, דאם על שם העתיד, לכאורה נמי היה ראוי להקדים מנשה, כיון דערך מה שיהוא ובניו עשו אין לו דמיון למעשיו של ירבעם. אלא על כרחק הגם שברכם על שם העתיד היה ראוי אפרים לקדימה, משום דהעתיד מצטרף לטובה ולא לרעה ע"כ.

ובזה היה נראה לבאר הכתוב (ירמיה לא-ט) הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים, כי מדי דברי בו, זכור אזכרנו עוד, על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאום ה'. ויש לדקדק דלכאורה למה קרא רק לאפרים בן יקיר. ועוד דשוב

אמר אם ילד שעשועים, כמסתפק אם הוא ילד שעשועים. ושוב סיים כי מדי דברי בו, דדיבור הוא לשון קשה, ומסיים ברחמים, רחם ארחמנו נאום ה'. אך לפי הנ"ל יש לומר, דגם אם אדם אין לו זכות שירחם עליו ה', מכל מקום מסתכל ה' על מעשיו הטובים לעתיד, ומרחם עליו. הגם דרואה גם מעשיו הרעים שיעשה, מכל מקום אינו מסתכל רק בחלק הטוב. ודבר זה נלמד מיעקב שעשה את אפרים לבן יקיר יותר ממנשה הבכור, כי מאפרים יצא יהושע, אף שיצא ממנו גם ירבעם, הביט על הטוב שלעתיד ולא על הרע.

וזהו שאמר 'הבן יקיר לי אפרים', אפרים הוא הבן יקיר, כי העתיד שלו מזהיר, שיצא ממנו יהושע, ויש להביט לעתיד על הטוב. ולכן אומר ה', גם אם ילד שעשועים, שצריכין לדון את האדם אם הוא ילד שעשועים, 'כי מדי דברי בו', גם אם לפי מעשיו יש לדבר עמו דיבור קשה, מכל מקום 'זכור אזכרנו עוד', אני זוכר הטוב מה שהוא עתיד לעשות עוד, ולכן 'רחם ארחמנו נאום ה'. ואם כי נגלה לה' גם הרע שיעשה לעתיד, מכל מקום כבר העמיד יעקב את אפרים לפועל דמיוני, שהוא הבן יקיר, כי יש להסתכל על העתיד רק לטוב ולא לרע.

ובזה נבוא אל המכוון, ששואל להים, 'מה לך הים כי תנוס', הלא ישראל אין להם זכותים שיעשה להם נס, ולמה יקרע לפניהם. ואם תאמר שמסתכלין על העתיד שעתידין לקבל התורה, הלא כנגד זה יש להסתכל גם על עשיית העגל, ולמה הם ראויין לקריעת ים סוף. ועל זה בא התשובה, כי רק על הטוב אנו מסתכלין על העתיד, שזהו מהותו של ישראל, ולא מסתכלין על הרע שלעתיד. והראיה על זה היא מבריאת העולם, שעלה לפניו רק התענוג של עבודת הצדיקים ולא מעשי הרשעים, 'מלפני אדון חולי ארץ', מלפני שחולל את הארץ עלה לפניו רק הטוב שלעתיד ולא הרע. וכמו כן 'מלפני אלוה יעקב', שיעקב עשה בזה גם פועל דמיוני על העתיד, במה שהשים את אפרים לפני מנשה, ולכן יש לבני ישראל זכות עצום ורב, שעתידין לקבל את התורה, והים ראה וינס.

והנה אמרו (ברכות ה.) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה. וכתוב בספר אזור אליהו (ריש פ' וישלח) בשם הרה"ק רבי מנחם מענדל מרימנוב זי"ע שפירש, יפשפש במעשיו,

היינו ימשמש במעשיו הטובים, כדי שיהיה סניגור עליו. פשפש ולא מצא, שום סניגור ממעשים טובים. יתלה בביטול תורה, ימציא לעצמו סניגור, כי במצב של יסורין לא יכול ללמוד תורה ולקיים מצותיה, ויסתכל ה' על העתיד, שכאשר ילכו היסורין ממנו יוכל ללמוד ולקיים מצותיה ע"כ.

ודבר זה הוא חיזוק גדול בזמנינו, אשר המצב קשה מאד, והרבה מוטלים על ערש דוי, ובתי כנסיות והתלמודי תורה וישיבות סגורות, יש לעורר רחמים על גודל ביטול התורה שנתהוה מזה, וכמה נחת רוח יעלה לפניו כאשר יחזרו הדברים למקומם. ובפרט בחג הפסח, זמן חרותנו, שגם אז לא היו ישראל ראויים לנס, אלא הביט ה' על העתיד, כמו כן כימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות בקרוב.

*

וישע ה' ביום ההוא וגו', ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות יד-ל). ויש להבין דבשלמא מה שאמר ויאמינו בה', אם כי האמינו כבר קודם זה, וכאשר אמר משה והן לא יאמינו לי (ד-א), נלקה בצרעת, כי ישראל מאמינים בני מאמינים. מכל מקום יש באמונה הרבה דרגות זו למעלה מזו, וכאשר באו על הים, וראתה שפחה מה שלא ראה יחזקאל, והראו באצבע זה א-לי ואנוהו, נתחזקה וניתוספה להם האמונה במדריגה יתירה. אמנם האמונה במשה היה שהאמינו כי שליח ה' הוא, שבחר בו יותר מכל ישראל לעשות שליחותו, ובמה נתרבה האמונה במשה במה שנקרע הים יותר מהאמונה עד עתה, שעשה שליחות ה' בשאר העשר מכות.

ונראה דהנה בעמדם על הים צוה ה' למשה, דבר אל בני ישראל וישבו ויחזרו לפני פי החירות (יד-ב), וברש"י וישבו לאחוריהם לצד מצרים וכו' ע"ש. וסיים עלה הכתוב ויעשו כן (יד-ד), וברש"י להגיד שבחן ששמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו, אנו צריכין לברוח, אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא) ע"כ. ולכאורה מהו הרבותא, הלא נאמר וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך (יג-א), שהעמוד הענן הלך לפניהם להורותם את הדרך ילכו בה, ולמה הוצרך לצוות את משה רבינו ע"ה דבר אל בני ישראל וישבו וגו', שהרי אל המקום אשר הענן ילך, שם ילכו בני ישראל.

ולא כמו עמוד האש, ואף על פי כן קיימו דברי משה, ויבואו בני ישראל בתוך הים. כי דיבורו של משה עדיפא ממה שהענן מראה להם ע"כ.

ואם כן אז נתעלה אצליהם ביתר שאת האמונה במשה עבדו, כי עד עתה הביא להם משה דיבורי ה', והאמינו בו ובדבריו כי נביא ה' הוא, אבל כעת אמר להם משה שני פעמים דברים שעומדים כנגד מה שמראה העמוד הענן שעומד להם לנחותם הדרך. חדא, שאמר להם משה וישבו ויחנו לפני פי החירות, והעמוד הענן לא הראה להם זאת. שנית, שאמר להם ליסע ולבוא לתוך הים, ואין ענן ההולך לפניהם לתוך הים. העמוד הענן עומד מאחריהם, ועמוד האש על מקומו. ואף על פי כן ויאמינו במשה עבדו, אם משה אומר כן, אין להרהר אחרי דברי בן עמרם.

[שוב ראיתי כן בחתם סופר (פ' בשלח עב): שכתב, כי אצל הים לפירוש רמב"ן (יד-ט) הלכו ב' העננים ונסעו מלפניהם והלכו אחריהם, ואם ילכו ישראל אחרי הענן כמו בכל יום, היה להם לחזור לאחריהם ולשוב אל המצרים כנסיעת הענן. ואמנם משה רבינו אמר, היום לא תסעו אל מקום הענן אלא יקפצו אל הים, ועל זה וימרו על ים ביים סוף, כי איך ישמעו אל משה נגד השי"ת שהוא בענן נוסע אחריהם. ומכל מקום נצח משה ונסעו ובאו אל הים ונעשה להם נס, ומזה למדו ושפטו לשמוע אל החכמים אפילו לעבור על דברי תורה כשהשעה צריכה לכך. על כן עתה ויאמינו בה' ובמשה עבדו, אפילו לעבור על דברי תורה ע"כ.]

וראיתי בשפת אמת (תל"ה) שכתב, דנראה כי השם יתברך רצה שיאמינו בני ישראל למשה רבינו ע"ה לחזור לאחריהם, ולא הראה להם על ידי הענן, אלא הענן עמד על מקומו, רק האמינו למשה רבינו ע"ה, כמו שכתב רש"י שם, להגיד שבחן ששמעו לקול משה, אמרו, אין לנו אלא דברי בן עמרם. ולכן הרהרו אחר כך אותן שאמרו 'המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר' (יד-יא), שסברו שמשה רבינו ע"ה אמר כן מדעתו ע"ש. ובלקוטי יהודה (שם דף פח) כתב, שהאמרי אמת זצ"ל פירש בזה סיוע הכתוב, ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ, שפרעה ראה שהענן עומד ובני ישראל הולכים בחזרה, ואמר בודאי יש ערבוביא אצלם, נבוכים הם וגו'. והוסיף, שמכאן משמע שאם מלאך אומר כך, ורבי אומר כך, צריך לשמוע לדברי הרבי ע"כ (ועיין שמן ראש חלק י"א פרשת בשלח תש"ע).

אמנם ראיתי בשם החתם סופר, כי דבר זה נכפל עוד הפעם בעת עמדם על הים, שאמר הכתוב (יג-כא) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך, וברש"י עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך ע"כ. ושוב אמר הכתוב (יד-ט) ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. וברש"י כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש, לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי, אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים ע"כ. אם כן העמוד הענן נהפך להיות מאחריהם, ועמוד האש עומד במקומו לפניהם, ומשה אמר להם ללכת בתוך הים, לא כמו שמראה להם עמוד הענן,

ערב שביעי של פסח

בטלפון ע"י הוק-אפ

הראשון מקרא קודש, ויום השביעי הוא יום חול המועד. ויום השמיני הוא כבר רגל בפני עצמו (סוכה מח.). ובפשטות הטעם, כי ביום השביעי נתחדש נס בקריעת ים סוף, על כן עושין גם יום זה לחג מקרא קודש.

ונראה דזהו הכוונה במה שאמר ה' למשה בקריעת ים סוף, מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (יד-טו). כי באמת כבר נאמר למשה בהיותם במצרים, ביום הראשון מקרא קודש וביום השביעי מקרא קודש, כי חג הפסח לדורות יהיה בראשון ובשביעי. ובשלמא בראשון

מתחלה הנני לברך את כל הציבור בברכת מועד טבא, בטוחים אנו שהחג הזה השפיע להכלל ישראל שפע של קדושה ברוחניות ובגשמיות, לומר למלאך המשחית הרף, ונזכה שנשמע ונתבשר בשורות טובות ישועות ונחמות, עם שמחה אמיתית בכל בתי ישראל.

הנה כבר אנו עומדים קרוב לסיום החג, ונכנסים לקראת יום שביעי של פסח, אשר מצות חג הפסח היא, ביום הראשון מקרא קודש, וביום השביעי מקרא קודש יהיה לכם (שמות יב-טז). ולא מצינו כן בחג הסוכות, ששם רק יום

מקרא קודש עבור שהוא זמן חירותנו, על כן יש לומר זמן שמחתנו, על שמחת טביעת המצריים.

והנה בשיירי כנסת הגדולה (סימן תפז) הקשה, דהרי הלל הגדול אין אומרים, מטעם דמעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה (מגילה י:), ואיך נאמר בגלל טביעת המצרים בים זמן שמחתנו. ובחק יעקב (סימן תצ סק"ט) כתוב, דאף שלפני הקב"ה אין שמחה שמעשה ידיו טובעין בים, לכן אין אומרים הלל לפניו, אבל לנו יש שמחה, באבוד רשעים רנה, לכן אפשר לומר זמן שמחתנו ע"כ.

*

ויש לומר עוד בטעמא דמילתא, הנה שלמה המלך אומר (שיר ז-א) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך (אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום, השולמית, השלימה באמונתך עמי, שובי שובי אלינו, ונחזה בך, ונתבונן אליך מה גדולה ניתן לך. והיא אומרת) מה תחוו בשולמית כמחולת המחנים (מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי, אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר). ובמדרש (שהש"ר שם) שמא יכולין אתם לעשות לנו כחולה (לשון מחול) שעתידי הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבוא וכו', ומראין לו באצבע וכו', הוא ינהגנו עלמות, כמחולות של צדיקים ע"כ. והיינו כאשר אנו מעלין על לבנו גדול התענוג של הצדיקים לעתיד לבוא, איך נזכה להיות במחול עם הקב"ה לעתיד, מה חשוב כנגד זה כל הגדולות אשר אתם יכולים ליתן לנו, הלא יפה שעה אחת קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה (אבות ד-יז).

אמנם יש להוסיף אשר לא רק כנגד תענוג הצדיקים לעתיד, אין שום ערך לכל גדולתן שיש ביד האומות העולם, אלא גם שמחת קיום המצות שלנו בעולם הזה, חשוב אצלינו ועולה במעלתה, כנגד כל הגדולות שיש ביד האומות ליתן לנו, כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (שם). ושמחת המצות שיש לנו בקיום מצות ה', הן במועדי קודש המיועדים לששון ולשמחה, והן בכל מצוה כל ימות השנה, פקודי ה' ישרים משמחי לב, וחביבה לנו החיים בקיום מצות ה' יותר מחיי העולם הבא, ומכל שכן נגד תענוג הבלי העולם הזה.

יסופר על הרה"ק בעל יסוד העבודה מסלונים זצ"ל, שבא פעם לבית מדרשו בבוקר יום טוב ראשון של סכות,

ראו אחר זה שביום זה היה נס דיציאת מצרים, ואם כן כשהגיעו להים ביום השביעי, והיו מוקפים בצרה מכל הצדדים, הרי כבר אמר לו ה' כי יום זה תהא חג, ועל כרחך שכבר הוזמן להם מן השמים נסים ונפלאות שיארע ביום הזה, ומה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו, שאין הים עומד בפניהם.

ובאמת איתא בדרכי משה (סימן תצ סק"א) דיש אומרים דבשביעי של פסח יש לומר בתפלה זמן שמחתנו, לפי שהיו שמחים שטבעו בים. אמנם המנהג שלנו לומר גם ביום השביעי זמן חירותנו ע"ש. ויש לומר בטעמו, כי ביום השביעי ניתוסף עוד מעלה יתירה בחירותנו, ולכן נקבע למקרא קודש. והוא דאיתא ברש"י (שמות יד-ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם, איקטורין שלח עמהם, וכיון שהגיעו לשלשת הימים שקבעו לילך ולשוב, וראו שאינן חוזרין למצרים, באו והגידו לפרעה ביום הרביעי, בחמישי ובששי רדפו אחריהם, וליל שביעי ירדו לים, בשחרית אמרו שירה, והוא יום שביעי של פסח, לכן אנו קורין השירה ביום השביעי ע"כ. ואם כן החירות ביציאת מצרים בליל פסח, מצד פרעה לא היה אלא על הליכת דרך שלשת ימים כמו שביקשו ממנו. אבל ביום השביעי שנטבעו בים סוף, אז היה החירות לגמרי, ולכן באמת לא אמרו ישראל שירה ביציאתם אלא אחר קריעת ים סוף, ושפיר ייחדו חג גם ליום השביעי, כי התחלת החירות היה ביום ראשון, וסיום החירות היה ביום השביעי. ולכן ביום הראשון מקרא קודש, וביום השביעי מקרא קודש (עיי' אור החיים שם). [וכן הוא ברבינו בחיי שם, הראשון יום הגאולה, והשביעי סוף הגאולה ע"כ].

והנה לדעת האומרים שיש לומר בשביעי של פסח זמן שמחתנו, נראה דסבירא להו, שפרעה שלח אותם גם מתחלה לחירות עולם, וכדאיתא בילקוט (רמז רח) שאמרו לפרעה בליל פסח, אמור הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדיו של הקב"ה, התחיל פרעה צווח לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, צריכין אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו שנאמר (תהלים קיג-א) הללויה הללו עבדי ה' ע"כ. וכן נראה פשוט הכתוב ויהפך לבב פרעה וגו' ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (יד-ה). וברש"י נהפך לבו ממה שהיה, שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי וכו' ע"ש. ואם כן לא נתחדש ביום השביעי שום דבר הנוגע לחירותם, ואין זה

יְדוּעַ מספרים הק' שבכל חג מתעורר הארה ההוא שנתהוה באותו יום מחדש, כמו בשבועות זמן מתן תורתנו, יש הארה מקבלת התורה, ובפסח זמן חירותנו, יש הארה של חירות לכל אחד ואחד מישראל לצאת מכל מצריו בגשמיות וברוחניות, ובשביעי של פסח יש הארה, ממה שזכו אז ישראל, ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות יד-לא), שראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל, והראו באצבע זה א-לי ואנוהו.

וּבִיאֹר הדבר, כי באמת ישראל מאמינים בני מאמינים מאז ומקדם, וגם בהיותם במצרים בעומקי הקליפות כתיב (שמות ד-לא) ויאמן העם, וכאשר אמר משה (שם ד-א) והן לא יאמינו לי, נענש על זה מה'. ואם כן מהו שנאמר על הים, ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אך ידוע כי יש הרבה דרגות באמונה, ולא ראי זה כראי זה. יסופר על הגה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב זי"ע בעת שבא פעם אחת בחזרה מהמגיד הק' ממעזריטש זי"ע לאחר שישב שם זמן רב, שאל אותו חמיו לאמר מה חידש נתחדש לך בבית הרב, השיב לו, נודעתי אז עס איז דא א גאט אויף דער וועלט. ואמר לו חמיו, ומי לא יודע את זאת, ויקרא את שפחתו ושאל אותה, הידעת שיש אלקים בעולם, ותאמר ידעתי. ואמר הרה"ק היא אומרת, אבל אני יודע באמת (מובא בספר ספרן של צדיקים מערכת יא אות טז). ובהגדה חדש האביב (פסקא אחד מי יודע) כתוב לבאר בזה, מה שאומרים בסיום הסדר, אחד מי יודע, אחד אני יודע, אחד אלקינו שבשמים ובארץ, כי בליל הקדוש הזה שהקב"ה מזריח אורות קדושה לכל הנפשות, צריכים להיות בבחינת אחד אני יודע' שאחד אלקינו בשמים ובארץ, לא באמירה בלבד, וכמו שאמר דוד המלך (דבה"י א כח-ט) דע את אלקי אביך ועבדהו ע"כ.

אֲמַנָּם גם בידיעה יש כמה דרגות, וכמו שפירשו וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים (דברים ד-ט), שאין די בידיעה לבד, אלא מן החובה לקלוט את הידיעה בתוך הלב, כך שהרצון והמדות יעלו בקנה אחד עם הידיעה, זהו כל עיקר עבודתו של אדם מישראל.

וְלִדְוִנְמָא כל אדם מאמין באמונה שלימה שיש השגחה פרטית מה' על כל מעשי האדם, ואין אדם נוקף

וראה חיל יהודי שבא להתפלל, אמר לו, אני רואה עליך אור גדול, ספר לי מה עשית. נבוך החיל ולא ידע מה לומר. הפציר בו, וסיפר שאמש עמד בשמירה בפתח המחנה והצטער צער רב שאינו יכול לקיים מצות סוכה, כי אסור לנטוש את המשמרת ולו לרגע קט. ראה מולו סוכה בחצר של יהודי, היתה עמו פרוסת לחם, אבל חיילים הלכו וחזרו ולא יכול היה ללכת. שעה קלה לפני חצות הלילה מצא עצמו לבד. והסתכן, רץ אל הסוכה וקידש על הפת ובירך לישב בסוכה ואכלה ומיהר לחזור. ואיש לא הבחין בלכתו ובבואו. שמח שעלה בידו לקים את המצוה. אמר היסוד העבודה, נפלא, אבל משום כך לא זוכים לכזו הארה. מה עוד עשית. ענה, מאומה, אבל מרוב שמחה על קיום המצוה, רקדתי כל הלילה. אמר היסוד העבודה, עכשיו מובן מדוע שורה עליך כזה אור (יהי אור אות תריד).

זֶה היה צורת אדם פשוט יושב בצבא, להיות שמח ורוקד על הזכיה שהיה לו לקיים מצוה אחת בליל פסח. והאור הזה ממה שהיה מרקד ושמח אחר קיום המצוה על מה שזכה לקיים המצוה, היה עולה יותר מהאור של המצוה עצמה. וזהו התביעה, תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב (דברים כח-מו). ואנו אומרים להאומות העולם, 'מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים', כמחולות של צדיקים. איזה תענוג שלכם שיה ודומה בערך השמחה של מצוה, שאנו רוקדים ושמחים על הזכות של קיום מצות ה'.

וְלִכֵּן כאשר מסיימין החג של פסח, עם ריבוי המצות שבה, אשר באו לכל אחד בטירחה כל כך גדולה, אנו עושין את יום האחרון חג של מקרא קודש, ואנו קורין אותו יום שמחתנו, זהו יום של שמחה לומר שירה לפני ה', על הזכיה שניתן לנו החג של פסח ולקיים מצותיה כראוי.

וְאֵם זהו בכל השנים, מכל שכן בשנה זו, שעבר על ראשינו צרות רבות ורעות, אשר כמעט אין בית בישראל, שלא נשתנו בה סדרי בראשית (שאין להאריך בהם בימי החג), ומכל מקום התאמצו לכבודה של יום טוב, להתמלא בשמחה רוחנית, אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקדשנו במצותיו. וכל אחד חגג את החג בהתרוממות לפי ערכו, וכאשר באים אנו לסיים החג, עושין יום השביעי מקרא קודש, להיות זו זמן שמחתנו וזמן חירותנו יחד.

אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה (חולין ז:). ואמרו (יומא לח.) אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך [כלומר לא ידאג אדם לומר פלוני יקפח פרנסתי, כי על כרחם בשמך יקראוך לבוא ולישב במקומך], ומשלך יתנו לך [כלומר לא משלהם יתנו לך מתנה, אלא מזונות הקצובים לך מן השמים], אין אדם נוגע במוכן לחבירו ע"ש. ועם כל זה כאשר יבוא למצב שאחד מקפח לו פרנסתו, יכאב לבבו עליו וישנאהו. ואם כי יודע הוא שהכל מן השמים, מכל מקום הידיעה היא אצלו רק במחשבה, ולא נכנס ללבו ומדותיו, שלא יעשה עליו רושם הדבר שאירע לו. ורק צדיק באמונתו יחיה (חבקוק ד-ה), הוא חי עם האמונה שלו, זה נעשה כל מהותו, כי אין דבר נעשה בלתי לה' לבדו.

יסופר על חסיד אחד מהרה"ק מלעכוויטש זי"ע שהיה עסקו במכירת מלח, פעם פתח איש אחד חנות של מלח ממול חנותו, ועברו כל הקונים שלו לחנות האחר. חשב לעצמו, הלא אין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו, אם כן הרי אני אפיקורס שהריני מצטער בזה [בין איך דאך שוואך אין די אמונה]. נסע ללעכאוויטש ונתחזק באמונה, וחזר לביתו, ויותר לא הצטער מזה. אחר כך עלה במחשבתו, הרי כאשר אני רואה בשאר בני אדם שמרויחים ממון יש לי הנאה מזה, וכשהחנות שממול חנותי מרויח ממון אין לי הנאה, אם כן הרי אני אפיקורס, ונסע עוד הפעם ללעכאוויטש ונתחזק שוב באמונה, וחזר לביתו, וכבר היה נהנה מזה שהחנות האחר מרויח ממון (הובא בשיח זקנים ח"ח). (ועיין עוד בשמן ראש חלק י"א פרשת בשלח תשע"ב).

הרה"ק רבי משה מקוברין זצ"ל פירש הכתוב (תהלים קיט-עח), "ידעתי ה' כי צדק משפטיך", כשסובלים ממשפטי ה' ודיניו, יודעים שהכל אמת וצדק, אבל למה אין זה אלא ידיעה שכלית, ואינה חודרת להכרת הלב. והתשובה 'ואמונה עניתני', כי אמונתני עניה ודלה. ולכן יש לחזור שוב ושוב עיניי אמונה, האמתני כי אדבר, ובכך להשרישה (זכרון עוז, דברי זכרון כד).

ולמדריגה זו באו ישראל בקריעת ים סוף, שהיתה האמונה מאירה אצלם כמו דבר שרואין בחוש ומראין עליו באצבע, זה א-לי, שזהו המדריגה היותר גדולה ועצומה באמונה. והארה כזו יורדת למטה בשביעי של פסח, ויאמינו בה' ובמשה עבדו, דוגמת האמונה שהיה לישראל אז.

וזהו הענין אכילת מצה בפסח, מיכלא דמהימנותא, שהמצה עצמו מורה על אמונה, שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם. ואנו נוטלין המצה בליל פסח קודם זמן אכילתו, להיות מונח על השלחן, להיות לחם עוני, שעונין עליו דברים הרבה, לספר על הלחם הזה סיפור יציאת מצרים, עם כל הנסים שנעשו אז, ושוב אנו אוכלין המצה הזו, להיות המיכלא דמהימנותא חלק מהבשר והדם שלנו, כי לא די בזכירת הנסים, ולא בידיעתם לבד, אלא והשבות אל לבבך, שתהיה האמונה עצם מעצמי ובשר מבשרו.

וגם יורדת ביום שביעי של פסח הארה של ויאמינו במשה עבדו, להאמין בכח חכמי ישראל ולהיות דבוק להם, שזהו עבודה קשה יותר מאמונת ה', לבטל עצמו לדעת בשר ודם כמותו. וביום טוב האחרון יכולים להתעלות גם במדה זו. וכמו שפירש הרה"ק רבי מנחם מענדל מרימנוב זי"ע, ויאמינו בה' ובמשה עבדו, מה שזכו לאמונה בה', הגיע להם על ידי שהאמינו במשה עבדו, כי הצדיק מרומם את העם לבוא לאמונה שלימה בה'.

*

המצב שאנו עומדים, שבתי כנסיות ומדרשות סגורים, וכמו כן הבתי חינוך, מעוררים אותנו להכיר היופי שיש לנו כל השנים. וכמאמרם אין טוב ניכר אלא מהיפוכו (ראב"ד בספר יצירה), ושורשו מהזוה"ק (ח"ג טו). אלמלא אוכמי לא אשתמודע חיורא ע"כ. כי בזמן שאדם בריא, והכל מסודר אצלו, לא מרגיש כל כך החסד שעשה ה' עמו, שכל אבריו ברואים. וכאשר קם בבוקר ומברך זוקף כפופים, ומתיר אסורים, וכו' וכו', חסר ההרגשה האמיתית כמה טובה מונחת בזה. ורק כאשר נחלה ח"ו, והוא חלש על מטתו, ומתרפא ועומד מחליו, אז ההודאה היא בכל לב.

וכמו כן אצלינו, כעת אנו מתחילים להרגיש כמה טובה התפלה ביחד בבית המדרש, היופי של תפלות שבת ויום טוב ברב עם. לסעוד ביחד סעודה שלישית בזמירות ובדברי תורה. הקביעות עתים לתורה בבית מלא ספרים, עם הרחבת הדעת. וכמה נותנים הבתי חינוך לבנינו ולבנותינו וכו'. ויש להודות לה' הטוב על הכל.

*

הכתוב אומר, וישם את הים לחרבה ויבקעו המים (יד-כא), וברש"י כל מים שבעולם ע"כ. ופירש הרה"ק מוהר"ש מבעלזא זי"ע, דלכאורה לא עביד קוב"ה ניסא

למגנא. אך כל הצרות והתלאות נקראים בתואר מים, כמו שנאמר (תהלים ט-ב) כי באו מים עד נפש, ואז בקריעת ים סוף נעשה הכנה ופועל דמיוני לבקוע כל מימות שבעולם, שכאשר יהיו ישראל מוקפים מכל צד בצרות ותלאות, ולא יראו דרך מנוס, אז יפתח ה' להם פתח של ישועה כמו בקריעת ים סוף ע"כ.

ושמחה יום טוב משפיע שמחה למעלה, שיורדת שפע של שמחה, שלא תהא צרה ויגון ביום מנוחתנו. וכמו שפירשו כי בשמחה תצאו (ישעיה נה-יב), כי שמחה היא

שביעי של פסח

וישב הים לאיתנו (שמות יד-כז). במדרש (ב"ר ה-ה) תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הדא הוא דכתיב וישב הים לאיתנו, לתנאו שהתנה עמו ע"כ. ויש לומר בזה עוד, דהנה איתא במדרש (שם ה-ד) אמר רבי ברכיה לא פרשו המים התחתונים מן העליונים אלא בבכיה [שלא זכו להיות כעליונים קרובים אל הקב"ה] ע"כ. וברש"י (ויקרא ב-ג) ולא תשבית ברית מלח עולם, שהברית כרותה למלח, שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח, במלח, וניסוך המים בחג ע"כ. ובידי משה (על המדרש שם) הביא כן ממדרש שוחר טוב, שעבור בכייתם שלא זכו להיות קרובים לשכינה זכו לניסוך המים. וזהו פירוש יקוו המים אל מקום אחד (בראשית א-ט), יקוו המים, שיהיה להם תקוה, ומה היא התקוה, אל מקום אחד, שעתידין לקרב על גבי מזבח ע"כ.

וישב הים לאיתנו (שמות יד-כז). במדרש (ב"ר ה-ה) תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הדא הוא דכתיב וישב הים לאיתנו, לתנאו שהתנה עמו ע"כ. ויש לומר בזה עוד, דהנה איתא במדרש (שם ה-ד) אמר רבי ברכיה לא פרשו המים התחתונים מן העליונים אלא בבכיה [שלא זכו להיות כעליונים קרובים אל הקב"ה] ע"כ. וברש"י (ויקרא ב-ג) ולא תשבית ברית מלח עולם, שהברית כרותה למלח, שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח, במלח, וניסוך המים בחג ע"כ. ובידי משה (על המדרש שם) הביא כן ממדרש שוחר טוב, שעבור בכייתם שלא זכו להיות קרובים לשכינה זכו לניסוך המים. וזהו פירוש יקוו המים אל מקום אחד (בראשית א-ט), יקוו המים, שיהיה להם תקוה, ומה היא התקוה, אל מקום אחד, שעתידין לקרב על גבי מזבח ע"כ.

ונראה דהטעם שהוצרך ה' לפייס המים, דאיתא בגמרא (חולין ט) כל מעשה בראשית לדעתם נבראו [שהודיעם שיבראו והם נאותו] בצביונם נבראו [בדמות שבהרו להם] שנאמר (בראשית ב-א) ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, אל תקרי צבאם אלא צביונם ע"כ. ואם כן גם בריאת המים היה על דרך זה, כי רצה ה' שכל הבריאה תהיה שבע רצון מהאופן שנבראו. ואם כן כאשר רצה ה' אחר זה לחלק המים, וליקח חלק מהמים וליתנם בתחתונים, אם הם בוכים, אין זה לצביונם ולדעתם, על כן פייס ה' אותם, שיריחו גם המים התחתונים, בברית מלח עולם, וניסוך המים, ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (אבות ד-יז).

וימתה יש לומר דהתנאי שתקרע הים לישראל, לא היתה תנאי שהתנה ה' עם המים, כי גם בלי תנאי היו עושין רצונו של מקום, שתתהווה ממנה קידוש שם שמים, אלא זהו תנאי שהתנה המים עם ה' כביכול, שהם מתפייסים לירד למטה ולפרוש מן המים העליונים, עבור שיזכו להקרע לבני ישראל, ולקדש שם שמים. ועיקר הקידוש השם לא היה במה שקרע עצמו לישראל, אלא במה שאחר כך, וישובו המים ויכסו את הרכב וגו' לא נשאר בהם עד אחד (יד-כח). וזהו 'וישב הים לפנות בוקר לאיתנו', כאשר חזר למקומו לטבוע בהם את המצרים, אז חזר הים 'לתנאו', היינו לתנאי הים עם ה', שעבור תנאי זה היו מתפייסים להיות מים התחתונים.

אבותם. וזהו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה, ואחרי שראו ויאמינו בה', חזרו לאמונה. ולפי זה הסביר הגמרא (ברכות יג:) אמר ליה רב לרבי חייא, לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים, אמר ליה, בשעה שמעביר ידיו על עיניו מקבל עליו עול מלכות שמים. כי רבינו הק' שאיזן וחקר וראה הכל בחוש, אצלו לא היה קבלת מלכות שמים לעול, שהרי ראה הכל בחוש. והשיב לו רבי חייא, שבשעה שרבי היה מקבל עול מלכות שמים העביר ידיו על עיניו שלא יראה כלום, ואז קבל עליו עול מלכות שמים ע"כ.

הרי לנו שגם האדם אשר לבו ראה הרבה חכמה, ומשיג אמונת ה' מחמת גדול השגתו וחקירתו, בכל זאת לא יעבוד את ה' על פי שכלו, אלא צדיק באמונתו יחיה, על פי קבלת האבות. ומעתה דוד המלך, משבעה הרועים, אשר זכה לדבר כביכול עם הקב"ה, כמבואר בכמה מקומות בחז"ל (עיין שבת ל. ועוד), ואיזן וחקר והשיג אמיתיות אמונת ה', מכל מקום אמר, לא גבה לבי ולא רמו עיני, ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות 'ממני', ממה שזכיתי מעצמי להשיג, אלא 'נפשי כגמול עלי אמו', כמו התינוק בעת קריעת ים סוף, שינק משדי אמו, וראה כביכול השכינה ואמר זה א-לי, ואף על פי כן אחר זה חזרו לדדי אמותיהן, לחיות על פי מסורת וקבלת אבות דייקא.

ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני, אם לא שויתי ודוממתי נפשי, כגמל עלי אמו, כגמל עלי נפשי [נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו] (תהלים קלא-א). ויש לומר דאיתא בגמרא (סוטה ל:) כיצד אמרו שירה, עולל מוטל על ברכי אמו, ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו השכינה, עולל הגביה צוארו, ותינוק שמט דד מפיו, ואמרו (שמות טו-ב) זה א-לי ואנוהו, שנאמר (תהלים ג-ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ע"כ.

ובחידושי רבינו יוסף נחמיה (פ' בשלח קנו.) הביא מהמדרש, גדול הנס האחרון מן הראשון, לאחר שאמרו שירה חזרו לדדי אמותיהן ע"כ. וביאר הכוונה, דלכאורה צריכין להבין למה גדול הנס האחרון. הנס הראשון שתינוק שמט דדי אמו מפיו ואמר שירה, זה באמת נס גדול, אך אחרי שגמרו שירה וחזרו לדדי אמותיהם, זה הוא דרך הטבע. והסביר שילד יהודי יונק אמונת אבותיו משדי אמו מיד כשנולד, וכאן היה נס שראו את השכינה בעיניהם, ואמרו זה א-לי ואנוהו, ולא היו צריכים להגיע לאמונה דרך קבלה מאבותיהם, כי ראו בחוש. ועל זה אמרו גדול הנס האחרון, שאחרי שכבר ראו בחוש חזרו לאמונה פשוטה מקבלת

ערב שביעי של פסח

בטלפון ע"י הוק-אפ

ביאור, הלא יצאו מכבר לחירות ביום הראשון, ומהו המקרא קודש של יום השביעי זמן חרותנו.

ויש לומר על פי מה שכתוב בהגדה דברי יואל לפרש מה שאנו קורים תמיד גאולת ישראל ממצרים, בשם 'יציאת מצרים', והוא תמוה כי לפי דקדוק הלשון מתאים יותר לומר יציאה ממצרים, כי הלא בני ישראל יצאו משם ולא המצריים. אך האמת היא, כי היה בזה שני מיני גאולות, חדא מה שיצאו גופי ישראל ממצרים. אמנם עדיין היה טומאת המצריים בתוך כל אחד ואחד מישראל, וגם ביציאתם מארץ מצרים היו עדיין המצריים בתוכם, ועל זה בא גאולה שניה להוציא את המצריים וטומאתם מתוכם של ישראל, וזהו עיקר חשיבות של הגאולה. ולכן אנו קורים אותו בשם יציאת מצרים, שהוציא את המצרים מתוך בני

ביום הראשון מקרא קודש, וביום השביעי מקרא קודש יהיה לכם (שמות יב-טז). ויש להבין הענין שיום השביעי יצתה משאר הימים להעשות מקרא קודש. וכבר דברנו (בערב שביעי של פסח), כי יש אומרים בנוסח התפלה בשביעי של פסח, זמן שמחתנו, שנטבעו אויבי ישראל המצריים בים. והטעם שלא אומרים זמן חרותנו, כי מבחינת החירות ממצרים, לא נשתנה יום השביעי משאר הימים להיות בו מקרא קודש. כי חירות מתאים רק על מי שהוא עבד בפועל ויצא לחירות, אשר זה היה רק ביום יציאתם ממצרים. אבל מה שנהפך לבם של מצרים לרדוף אחרי ישראל לחזור ולשעבדם, וניצלו ישראל מידם בדרך נס קודם שנעשו עבדים שנית, זה לא נקרא זמן חרותנו, ועל כן אמרו בו זמן שמחתנו על טביעת המצריים. אמנם מנהגינו לומר גם בשביעי של פסח זמן חרותנו, וצריך

ישראל, וקידש אותנו וטיהר את בני ישראל מטומאת המצריים ע"כ.

וּנְרָאָה דהא דהוציא ה' הטומאת מצרים מה שהיה בתוך תוכם של ישראל, לא היה בליל יציאת מצרים, דהא מצינו גם אחר זה כאשר עמדו על הים, וימרו על ים בים סוף (תהלים קו-ז). ושרו של ים טען מה נשתנו אלו מאלו, גם ישראל עבדו עבודה זרה (ילקוט רלה), ואם כן עדיין לא נטהרו ישראל אז מטומאת מצרים שהיתה דבוקה בהם משהייתם במצרים שנים רבות. ויש לומר דלכן חששו ישראל שאין הם ראויים להוושע ולעשות להם נסים על הים, כי עדיין הם מלוכלכים מטומאת מצרים. וזהו שאמר הכתוב (יד-י) וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם, שהרגישו שמאחורי כל ישראל עדיין נמשך אחריו טומאת מצרים שלא נטהרו ממנו עדיין, וייראו מאד ויצעקו, כי הרגישו שאין הם ראויים לנס.

אֲמַנָם ריחם ה' עליהם, וקרע להם הים, ונעשה התגלות קדושה לעיני כל ישראל, עד שראו בעיני בשר מה שלא ראה יחזקאל, והראו באצבע זה א-לי, ומגודל הקדושה שהוא נתלבנו ישראל מטומאת מצרים שהיתה כרוכה אחריהם. וזהו שאמר להם משה, התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (יד-ג), כי מהיום ולהלאה לא תיראו עוד את טומאת מצרים הנוסע אחריכם, ולא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, כי יטהר ה' אתכם כצרף כסף, שלא ישאר בכם שום סיג ופסולת מהם.

וְאֵם כן ביום הראשון הוא זמן חרותנו, שבו הוציא ה' גופי ישראל ממצרים לחירות עולם, ואין הם עוד עבדי פרעה אלא עבדי ה'. אבל חירות הנפש עדיין היה חסר מהם, כי מצרים נוסע אחריהם, שיצאו כאשר טומאת מצרים כרוכה בתוכם, והוצרכו שיוציא ה' גוי מקרב גוי, להוציא את המצרים מתוך תוכם של בני ישראל, ולזה זכו בקריעת ים סוף, בגודל גילוי השכינה שהיה אז לישראל, וביום השביעי מקרא קודש, לזכרון יציאת מצרים, מה שהוציא המצריים מקרב ישראל, ונתהוה ביום השביעי עוד דרגא נוספת של זמן חרותנו.

*

הַנְּבִיא אומר (מיכה ז-טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ויש להבין הלא הכתוב אומר (ירמיה כג-ז)

הנה ימים באים נאם ה', ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם. ובגמרא (ברכות יב) סבירא ליה לבן זומא דאין מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח, וחכמים סבירא להו דמזכירין, אלא שתהא שיעבוד מלכות של עיקר ויציאת מצרים טפל לו ע"ש. אם כן הנפלאות של הגאולה העתידה הלא תהיה הרבה יותר מהנפלאות של ימי צאתך מארץ מצרים, והרי אמרו (תענית ז) מי נתלה במי, הוי אומר קטן נתלה בגדול ע"ש. וכאן תלה הגדול בהקטן. – וגם להבין למה תלה אותם בהימים, 'כימי' צאתך, ולא אמר כהנפלאות של צאתך מארץ מצרים אראנו לעתיד.

וּנְרָאָה בהקדם לבאר מה דאיתא בדברי האריז"ל (פ"ח) דרושי העמידה דרוש ו' ד"ה תשכון, ושער העמידה פרק יט) שיש לכיין בברכת צמח דוד, להתפלל על משיח בן יוסף שלא יהרג ע"כ. וביאור הדברים, דאיתא בגמרא (סוכה נב) וספדה הארץ משפחות משפחות וגו' (זכריה יב-ב), הא הספידיא מאי עבידתיה וכו', חד אמר על משיח בן יוסף שנהרג [במלחמת גוג ומגוג], וכיין שמישיח בן דוד רואה משיח בן יוסף שנהרג, אומר לפניו רבונו של עולם איני מבקש ממך אלא חיים וכו' ע"ש. ובמהרש"א (שם) שתחילת גאולה העתידה תהיה על ידי משיח בן יוסף, לפי שאין זרעו של עשו כלה אלא על ידי זרע יוסף שנאמר (עובדיה א-יח) ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, ואחר כך ייהרג על ידי גויים רבים, ושלימות הגאולה תהיה על ידי משיח בן דוד ע"ש. וזהו שכתב האריז"ל להתפלל על משיח בן יוסף שלא יהרג. ולכאורה היא פליאה להתפלל על נבואה שנאמרה לזכריה, שלא תתקיים. וצריך לומר דרק כל דבור שיצא מפי הקב"ה לטובה לא חוזר בו (ברכות ז), אבל דבור לרעה חוזר. – וראיתי מובא מספרי רמח"ל, בספרו קנאת ה' צבאות, על פי הזוהר, שהגזירה שמישיח בן יוסף יהרג התבטלה ע"כ. וגם זה צריך ביאור, במה נתבטלה הנבואה ההוא, עוד בימי התנאים הקודמים.

וּנְרָאָה דהנה בספר שם משמואל (פ' ויגש תרע"ז) כתוב, וזה לשונו, קבלה בידינו מרבותינו הקדושים שמעתה נפטרנו ממלחמות גוג ומגוג, ואחר קיבוץ גליות ישבו ישראל במנוחה על אדמתם לעולם. שכמו שבמצרים קישוי השיעבוד השלים לארבע מאות שנה, כן בגלות זה להיפוך, שאריכות הזמן השלימה לקישוי השיעבוד ורעות רבות

שכדאי שיעברו ישראל כל החבלי משיח במילואם, ובלבד שיתקדש שמייה רבא. וכידוע שהיה בענין זה חילוקי דיעות בין הצדיקים בדורות הקודמים.

זמצינו ביעקב אבינו שאמר ורוח תשימו בין עדר ובין עדר

(בראשית לב-ז). ובמדרש (ב"ר עה-ג) אמר יעקב לפני הקב"ה, רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני, לא תביא אותם זו אחר זו, אלא הרווח להם מצרותיהם ע"כ. ומובא במדרש (עיין ילקוט תהלים תרלה) משל למלך שבנו חטא ונתחייב במשפט לסוקלו באבן, אך המלך חס על בנו אהובו, והן מלך במשפט יעמיד ארץ, ואין להשיב דינו. על כן אמר המלך לעבדיו, אין ברירה בידי ומוכרחין לסוקלו באבן, אבל הוא מצוה שיקחו מתחלה את האבן, ויפוצצו אותה לאבנים קטנים מאד, וככה ירגמוהו, ובוה יציל את נפשו ע"כ.

זזהו שאמר הכתוב, 'כימי' צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, לא מדבר מהנסים והנפלאות שהיו במצרים, כי בזה תהא הגאולה העתידה בנסים ונפלאות יותר גדולות, עד שיציאת מצרים תהא רק טפל. אלא הכוונה כי במצרים היו שתי זמנים, יום המעותד לגאולתם, אחר ארבע מאות שנה, ויום שהיה הגאולה בפועל ק"ץ שנה קודם, שקישוי השיעבוד השלים אורך הזמן. וכמו כן יהיה לעתיד, רק באופן אחר, שאורך זמן הגלות ימתיק קישוי החבלי לידה של משיח, ו'כימי' צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, שלא תהא הגאולה בעתה ביומה המעותדת, כמו שהיה במצרים. ועל זה אנו מתפללים, למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים (איכה ה-כ), כי ה' עזב אותנו בגלות כבר כאלפיים שנה כדי להמתיק החבלי משיח באורך הזמן, ולמה לנצח תשכחנו.

*

מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שיר ז-ב). ובגמרא (חגיגה ג), כמה יפין רגליהון של ישראל בשעה שעולין לרגל וכו' ע"ש. ובתרגום (שם) כמה שפירין רגליהון דישאל כד סלקן לאתחזאה קדם ה' תלת זמנין בשתא 'בסנדלא דסטגונא' וכו' ע"ש. ויש להבין הכוונה במה שאמרו שהיו עולין לרגל במנעלים של תחש דייקא.

גם לבאר מה שאמר הכתוב (דברים טו-טז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלקיך 'במקום אשר יבחר' וגו', דלכאורה נראה כמיותר, דהרי בודאי לא יוכל

וצרות שהיו מעותדות לבוא על שונאי ישראל וכו'. ואל תתמה שישתנה ממה שכתוב מפורש בכתוב, שהרי במצרים מפורש בכתוב 'ארבע מאות שנה', ואף על פי כן קושי השיעבוד השלים ונחסר מהם ק"ץ שנה, כן הוא הענין במלחמות גוג ומגוג ע"כ.

וביאור הדברים, כי בגלות מצרים היתה הגזירה על ארבע מאות שנה (בראשית טו-ג), וקיצר ה' אורך ימי הגלות על ידי שהביא עליהם עבודה קשה, וקישוי השיעבוד השלים את הזמן בק"ץ שנים. וכמו שפירשו (בהגדה) שהקב"ה חישב את הקץ, היינו שהפחית ק"ץ שנים מגזירת הארבע מאות שנים, ולא היו במצרים אלא רד"ו שנה. והענין הוא, על דרך מי שנתחייב עונש, ונתחייב במאסר ולעבוד עבודת עבד, ונותנים לו ברירה, או שנה אחת עם עבודה קשה, או שתי שנים עם עבודה קלה יותר, שאחד משלים את השני, ושני העונשים הם במשקל אחד. וכמו כן עבודת ארבע מאות שנה בעבודה קלה, נשלמת בחצי הזמן כאשר יש קישוי השיעבוד.

ומעתה כמו במצרים השלים 'קישוי' השיעבוד את 'אורך' זמן הגלות, כן בגלותנו האחרונה הרי זה להיפוך, 'אורך' זמן הגלות קרוב לאלפיים שנה משלים את 'קישוי' השיעבוד שנגזר עלינו. – ולפי זה אתי שפיר, דבודאי כדי לזכות להגאולה הודיע ה' בנבואה, כי יצטרכו להרבה חבלי משיח, ובתוכם מלחמת גוג ומגוג, והריגת משיח בן יוסף, אבל זהו רק כאשר הגאולה תהא בראשית ימי הגלות, אבל מאז ועד עתה כבר עברו כאלפיים שנה בגליות ממדינה למדינה, בהריגות והשמדות, ואורך הימים משלים את קישוי החבלי לידה, ושפיר יכולין להתפלל על חיי משיח בן יוסף שלא יהרג, שלא יצטרכו לעבור גם כאב זה. ועל זה אמרו רבותינו הקדושים, שמעתה נפטרנו ממלחמת גוג ומגוג.

ונראה דזהו הכוונה במה דאמרו האמוראים (סנהדרין צח). ייתי [משיח] ולא אחמיניה ע"כ. אשר פשטות הדברים היא, שהתפללו שמוכנים הם למות קודם זמנם, שלא יצטרכו לראות בעיניהם גודל חבלי משיח. ולפי מה שנתבאר יש לומר שביקשו רחמים שלא יבוא משיח בימיהם, אלא יתארכו ימי הגלות עוד ועוד, ובוה יקילו מהחבלי משיח שלא יהיו קשים כל כך, כי אורך הגלות ישלימו הצרות, וייתי משיח אבל לא אחמיניה, שלא יהא זאת כעת בימיו. ורב יוסף פליג ואמר ייתי ואחמיניה,

ליראות את פני ה' אלא במקום השראת השכינה. ומצינו בפרשת משפטים (שמות כג-יז) דאמר קרא סתמא 'יראה כל זכורך אל פני האדון ה'. [ובפשטות נראה דהכתוב בא למעט דאין חיוב עליית רגלים במדבר ובנוב וגבעון, עיין במגדים חדשים (חגיגה ו) אריכות דברים בזה].

וּנְרָאָה דהנה ידוע דהכלל ישראל הם קומה שלימה, והיינו דכמו שהאדם הוא מורכב מרמ"ח אברים ושס"ה גידין, וכל אבר וגיד עושה תפקידו, ובוה נשלם האדם, העין על הראיה, והאזנים על השמיעה וכו', ואם נחסר מהאדם אפילו אצבע קטנה או צפורן, חסר בשלימותו. כן היא בהכלל ישראל, כל אחד ואחד הוא אבר מהכלל, וביחד כולם נשלם תפארת ישראל שבראם ה' לכבודו. יש ראשי העדה, עיני העדה, מארין דידין ומארין דרגלין וכו', וכל אחד עושה התפקיד שלו במה שמזמינים לו מן השמים, ובהתאסף יחד כולם, מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.

הַכֹּלֵל ישראל נחלקת לכהנים לויים וישראלים, וכל אחד יש לו המצות המיוחדות רק לסוגו, וזר הנכנס לעבודה שלא הוטל עליו חייב מיתה, ורק כאשר כל אחד עושה התפקיד שלו אז נשלם הכבוד שמים. וגם הי"ב שבטי י-ה היו נחלקים בהחושן לי"ב אבנים שונים, שאין צבע אחד דומה להשני, אודם פטדה וברקת וגו' (שמות כח-יז). וכמו כן היו נחלקים בהדגלים, איש על דגלו באותות לבית אבותם (במדבר ב-ב), וברש"י כל דגל יהיה לו אות, מפה צבועה תלויה בו, צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כגון אבנו הקבועה בחושן ע"ש. וכמו שתפארת כל כתר היא רק כאשר משובץ באבנים של צבעים שונים, ולא כאשר כולם הם צבע אחד, כן כתרו של הקב"ה, אשר כתר יתנו לך ה' אלקינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה, תפארת הכתר היא בשביל שהכלל ישראל בעבודתם יש להם סוגים שונים, וצבע של זה לא כצבעו של זה, וכל אחד בצבעו מוסיף הוד והדר להכתר. וכמו שתפארת כל תמונה מתבטא רק כאשר מצוייר בצבעים שונים.

והתורה הקדושה נקראת לחם, לכו לחמו בלחמי (משלי ט-ה), כי הלחם לבב אנוש יסעד, אך עם כל זה שביעת האדם היא רק כאשר מלפת פתו במאכלים שונים, בשר ודגים ופירות וירקות. והקב"ה ברא כל פרי וירק בצבע

אחר ובטעם אחר, כי שביעת האדם היא בראותו כל סוגי צבעים במאכלו. והמן שהיה טועם בו כל מיני טעמים, אמר הכתוב (דברים ח-טו) המאכילך מן במדבר למען ענותך, ואמרו חז"ל (יומא עד:) אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל [אכילת המן טועם כל המינים ואינו רואה אלא מן] ע"ש. ובני ישראל תפלו על המן שהוא לבן (רש"י דברים א-א), שאין רואין שום שינוי צבע במאכלם אלא הכל לבן כזרע גד. וכמו כן היא בלחם התורה, יש לכל אחד ואחד מישראל בעבודת קונו צבע אחר, שלפי ערכו ומדריגתו הוא מוסיף תפארת לכתרו של המלך. והגם שכאשר עומד בפני עצמו יתכן שאין לו תואר והדר, מכל מקום בצירוף כולם, גם צבע שלו מוסיף הוד והדר למלך הכבוד.

וְלִבָּן צוה ה' שלש רגלים בשנה יראה כל זכורך את פני ה', שכל הכלל ישראל יתאסף יחד בבית ה', חבורות שונות כל אחת במנהגיה ותפארתה וצבעה, וכולם ביחד מרוממים חשיבותה של הכלל ישראל, אשר רחמנא לבא בעי, וכל הלבבות דורש את ה'. ואמר הכתוב יראה כל זכורך את פני ה' אלקיך 'במקום אשר יבחר', ויש לומר דקאי על תיבת כל זכורך, שכל אחד ואחד באותו מקום אשר בחר ה' תפקידו לשרתו, בעלי תורה, בעלי מעשים טובים, מחזיקי תורה וכו', כולם יתאספו ליראות פני ה', ומני ומיניה יתקלס עילאה. ובהיות שבשלש רגלים העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, ובסוכות על המים (ראש השנה טו.), והכל תלוי בזכותן של ישראל, על כן אז הזמן גרמא להראות לה' תפארתן של ישראל יחד, שכל אחד ואחד לפי מה שהוא מהוה חלק מהתפארת של הכלל ישראל ביחד.

וְלִבָּן בקיבוץ כל בית ישראל בחג, היו נועלין מנעלי תחש, אשר הרבה גוונים יש לו, וברש"י (שמות כה-ה) לכך מתרגם ססגונא, ששש ומתפאר בגוונים שלו (שבת כח.). כי זהו תעודת עלייתן של ישראל ברגל, שיתאספו כל הגוונים של הכלל ישראל יחד, שזהו עיקר התפארת של ישראל. וכמו שהתחש אילו היה לו רק צבע אחת, לא היה לו שום מעלה, רק ריבוי הצבעים הוא מעלתו, ששש ומתפאר בגוונים שלו, כן הם הכלל ישראל, לכל אחד ואחד יש לו חשיבות מיוחדת בעבודת קונו, לפי מצבו ודרגתו אשר בחר בו ה' להטיל עליו תפקידו.

ונראה דוהו הענין דמבואר בזוה"ק (ח"א ק. ח"ב ריח): בגודל מעלת הקטורת שהיתה מסלקת הדינים מישראל. ואמר אליהו הנביא לרבי פנחס, שבשעת המגפה כאשר יאמרו ברצון הלב ונפש את ענין הקטורת הסמים שהיו להם לישראל, יתבטל המגפה מהם ע"ש. ויש לומר כי בסממני הקטורת מנאה הכתוב גם את החלבנה (שמות ל-לד), וברש"י חלבנה בושם שריחו רע, ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל (כריתות ו: ע"ב).

וביאורו נראה דהגם דחלבנה ריחו רע, היינו כאשר עומד בפני עצמו, אבל כאשר יש ריח ניחוח מעשרה סוגי סממנים טובות, אז גם הריח של החלבנה מוסיף להכניס בתוך הקטורת ריח שמטעים שאר הסממנים. וכעין זה פירש הר"ן בדרשותיו כי כל דבר נתפעל מהיפוכו, ועל ידו מתגברים הריחות הטובות והנעימות שיש בסממני הקטורת ע"כ. וזה עולה בקנה אחד עם מה שנתבאר לעיל, כי גם צבע שאינה נאה בפני עצמה, מכל מקום כאשר היא עם שאר צבעים, מוסיפה בתפארת הציור יותר. וכעין זה נמצא במלח ופלפלין ובשאר תבלינים, שכשלעצמם אין הם ראויים לאכילה, אבל כשמתערב בשאר מאכלים הם מטעימים אותם להיות ביחד טעם ערב. ובישמח משה (פ' קרח עה"פ כי כל העדה) כתב לקרב הדבר אל השכל, מכלי זמר שיש בו נימין הרבה, וכל נימא ונימא יש לו קול אחר, ובהצטרפות כולם יתהוו קולות מקולות שונים וניגונים מהודרים מאד. ויכול להיות שיש ביניהם נימות, שהנימא ההוא בפני עצמה אין קולה יפה ונעים וערב ודק, רק גס ועב, אף על פי כן יפה מאד אל הציור ע"ש (ועיין בזה בלחם שלמה (תהלים) על הפסוק (תהלים פא-ג) שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל).

ובעבודת ישראל (על פרקי אבות) פירש המשנה (ד-ב), אל תהי בז לכל אדם וכו', אף לעמי הארץ ופחותי

הערך ורשעי ישראל רח"ל. כי אין לך אדם שאין לו שעה, כמו לתפלתם שעה, רצה לומר שגם להרשע יש לו שעה מיוחדת שיפנה בה אל הבורא יתברך, או יתפלל איזה תפלה לפני השי"ת, או אף דיבור אחד בשלימות לכבודו יתברך, כי לא תוהו בראה, באם לא היה שום תקוה לזה הרשע שיעבוד את השי"ת אף רגע אחד כל ימי חייו, בודאי היה חלף והלך לו, וגם לא היה נברא, אך הבורא יתברך הוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות ויודע תעלומות לב, ועומד ומצפה כביכול על הדיבור של תורה או תפלה או שום דיבור של קדושה שיעלה לפניו מזה הרשע וינחת רוחו לפניו כביכול. והאריך שם בזה ע"ש.

והנה כל הדינים שמתעוררין בעולם הם בשביל עונות בית ישראל של הרשעים, וכדי לעורר רחמי שמים מצרפים גם החלבנה בהקטורת, להורות כי גם מהם יתהוו לפעמים ריח טוב כאשר יש צירוף בין הכלל ישראל. וגם כאשר אי אפשר לנו להקטיר הקטורת בפועל, להעלות ריח ניחוח לה' מכל סוגי ישראל יחד, מכל מקום ונשלמה פרים שפתינו, לעורר באמירת הקטורת המכוון שיש בהקטרתה, שגם החלבנה יש לה ריח טוב כאשר מתאחדים כל ישראל יחד.

ונראה דוהו הענין שהקרבן מוסף של חג הפסח הם גם כן י"א קרבנות, וכמו שנאמר (במדבר כח-ט) והקרבנתם אשה עולה לה' פרים בני בקר שנים, ואיל אחד, ושבעה כבשים בני שנה, תמימים יהיו לכם, ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם. אשר הם עשרה קרבנות לעולה, אשר כולה כליל לה', הרומזת על עבודת הצדיקים שיש בכלל ישראל, ושוב שעיר אחד לחטאת לכפר, רומז על החלבנה שיש בישראל, אשר בכללותם יחד יעוררו רחמי שמים על הכלל ישראל, בחג הפסח שנידונים על התבואה, פרנסת האדם, שכדאים הם ישראל להוושע בשפע ברכה עד אין מספר.

